

Мороз Тетяна Петрівна,
здобувач Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Жеглінська Тетяна Олегівна,
старший викладач
кафедри кримінально-правових
дисциплін Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Актуальність теми кримінологічної характеристики та попередження злочинності неповнолітніх зумовлена зростанням соціальних викликів, що впливають на формування поведінки молоді в сучасному суспільстві. Умови соціально-економічної нестабільності, вплив інформаційного середовища, зниження ролі сімейного виховання та освітніх інституцій сприяють підвищенню ризиків девіантної поведінки серед неповнолітніх. Дослідження кримінологічних особливостей цієї категорії правопорушень є необхідним для виявлення причин і умов їх вчинення, що, своєю чергою, дає змогу розробляти ефективні механізми профілактики. Особливого значення набуває впровадження комплексного підходу до попередження злочинності неповнолітніх, який поєднує правові, соціальні та психологічні заходи, спрямовані на захист прав дитини, її соціалізацію та запобігання повторним правопорушенням.

Злочинність неповнолітніх у кримінології визначається як комплекс правопорушень, вчинених особами віком від 14 до 18 років. Згідно зі ст. 22 ККУ, кримінальна відповідальність настає з 16 років, проте за умисне вбивство (ст. 115 ККУ), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 ККУ), розбій (ст. 187 ККУ) та деякі інші тяжкі злочини з 14 років. Діти, які не досягли віку кримінальної відповідальності, підлягають виховним заходам та адміністративній відповідальності, передбаченій Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП, ст. 184, 185), а батьки цивільно-правовій відповідальності за неналежне виконання обов'язків щодо виховання неповнолітніх (ст. 1178 ЦКУ).

Правовий статус неповнолітніх регулюється не лише ККУ, а й низкою спеціальних законів. Закон України «Про попередження злочинності» (ст. 9, 10) визначає заходи профілактики злочинності серед неповнолітніх через органи освіти, соціальні служби та правоохоронні органи. Відповідно до ст. 23 ККУ, неповнолітні, які вчинили злочин, підлягають пом'якшеній кримінальній відповідальності, враховуючи вік, характер діяння, психофізіологічні особливості та соціальні умови [1].

Кримінологічна практика свідчить, що неповнолітні здебільшого вчиняють злочини поблизу місця проживання чи навчання. У структурі злочинів переважають крадіжки (ст. 185 ККУ), грабежі (ст. 186 ККУ), хуліганство (ст. 296 ККУ) та насильницькі дії проти особи. Високий рівень латентності таких злочинів пояснюється недооцінкою їх суспільної небезпеки та низькою активністю реагування з боку правоохоронних органів [1].

Дослідження підтверджують, що соціально-психологічні чинники є визначальними у формуванні кримінальної поведінки. Серед них дефіцит належного виховання (ст. 150 Сімейного кодексу України), вплив кримінального оточення, низький рівень самоконтролю та морального розвитку, емоційна нестабільність і асоціальні кола спілкування. Усі ці фактори взаємопов'язані і створюють сприятливі умови для девіантної поведінки та повторних правопорушень [4].

Неповнолітні злочинці мають особистісні особливості: підвищену імпульсивність, конфліктність, схильність до ризикових ситуацій, недостатній розвиток морально-етичних норм, а також психоемоційні відхилення. Поєднання цих характеристик з соціальними та ситуаційними детермінантами визначає специфіку злочинної активності цієї вікової групи, що відрізняє її від дорослої злочинності [2, с. 211].

Профілактика злочинності неповнолітніх – це система заходів, спрямованих на усунення умов, що провокують кримінальну поведінку. Закон України «Про профілактику правопорушень» (ст. 5–7) передбачає правові та соціальні механізми профілактики, включно з роботою служб у справах дітей, органів освіти та громадських організацій. Важливим є формування правосвідомості та законослухняної поведінки серед неповнолітніх через освітні, культурні й спортивні програми [5, с. 212].

Практичні заходи профілактики передбачають індивідуальні бесіди, соціальний супровід, медіацію, роботу шкільних служб порозуміння та груп підтримки для неповнолітніх у ризиковому

середовищі. Крім того, застосовуються організаційні й адміністративні заходи відповідно до ст. 183, 184 КУпАП, що дає змогу комплексно запобігати злочинній поведінці, не вдаючись до суворих кримінальних санкцій [3, с. 175].

Ювенальна юстиція передбачає комплексний підхід до неповнолітніх правопорушників із пріоритетом соціальної реабілітації та ресоціалізації. Застосовуються як кримінально-правові заходи, так і виховні, соціальні та психологічні програми, що спрямовані на інтеграцію неповнолітніх у суспільство. Нормативне регулювання ювенальної юстиції частково закріплене в КПКУ (ст. 17, 18, 19), але практика потребує вдосконалення та повнішої імплементації відновних механізмів [5, с. 214].

Отже, комплексна оцінка кримінологічних характеристик неповнолітніх та умов їх злочинності свідчить про необхідність системного підходу на державному та місцевому рівнях. Ефективна кримінально-правова політика має поєднувати правове регулювання, соціальні й освітні програми, сімейну підтримку та психологічну допомогу. Такий підхід забезпечить не лише зниження рівня злочинності серед неповнолітніх, а й створення умов для безпечного розвитку, ресоціалізації та формування правосвідомої особистості.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.02.2026)
2. Рогатинська Н. Кримінологічна характеристика і попередження злочинності неповнолітніх. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. Вип. 1. С. 209–214.
3. Сметаніна Н. В., Граб Т. В. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх: сучасні тенденції. *Право і суспільство*. 2018. № 6 (2). С. 173–177.
4. Соколик Н. П. Попередження злочинності неповнолітніх: кримінологічні аспекти дослідження. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/134.pdf> (дата звернення: 20.02.2026)
5. Чекараміт К. С. Кримінологічна характеристика сучасної злочинності неповнолітніх. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. № 4 (17). Київ. С. 210–216.